

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ
Кафедра практичної психології

**«ПОНЯТТЯ ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЇЇ ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ
ТА РОЗВИВАЮЧЕ ЗНАЧЕННЯ»**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
Катерини КЛИМЕЦЬ
4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:
Доцент кафедри кандидат
психологічних наук
Петро КОЗИРА

Рецензент:

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
« ___ » _____ 2024 р., протокол № _____
Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент
_____ **Євген КАРПЕНКО**

**Львів
2024**

Кваліфікаційна робота. Поняття провідної діяльності, її характерні ознаки та розвиваюче значення.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню провідної діяльності особистості, зокрема у молодших школярів. Здійснено теоретичний аналіз поняття провідної діяльності особистості та її характеристик. Виокремлено особливості провідної діяльності молодшого школяра. Розглянуто соціально-психологічні чинники готовності до навчання як провідного виду діяльності у молодшому шкільному віці: психологічна культура, батьківсько-дитячі стосунки. З'ясовано, що під провідною діяльністю у психологічній науці розуміють таку діяльність, розвиток якої обумовлює найбільш важливі зміни у психічних процесах і психологічних особливостях дитини на певній віковій стадії розвитку, діяльність, всередині якої розвиваються психічні процеси, підготовляють перехід дитини до вищого ступеня її розвитку. Кожному віковому періоду притаманний певний тип провідної діяльності. Емпірично досліджено особливості соціально-психологічних чинників провідної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: провідна діяльність, розвиток особистості, молодший шкільний вік, психологічна культура, батьківсько-дитячі стосунки, готовність до навчання в школі, навчальна діяльність.

Qualification work. The concept of leading activity, its characteristic features and developmental significance.

The qualification work is dedicated to the research of the leading activity of the individual, in particular, in younger schoolchildren. A theoretical analysis of the concept of leading personality activity and its characteristics was carried out. The peculiarities of the leading activity of a junior high school student are highlighted. The socio-psychological factors of readiness for learning as a leading type of activity in primary school age are considered: psychological culture, parent-child relationships. It was found that the leading activity in psychological science is understood as such activity, the development of which determines the most important changes in the mental processes and psychological characteristics of the child at a certain age stage of development, the activity within which mental processes develop, prepare the transition of the child to a higher stage of its development. Each age period is characterized by a certain type of leading activity. Empirically researched features of socio-psychological factors leading activities of younger schoolchildren.

Key words: leading activity, personality development, primary school age, psychological culture, parent-child relationship, readiness to study at school, educational activity.

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИК	7
1.1 Поняття провідної діяльності у науковій психологічній літературі.....	7
1.2 Характерні ознаки та розвиваюче значення провідної діяльності.....	9
1.3 Навчання як провідна діяльність молодших школярів.....	12
1.4 Соціально-психологічні чинники формування навчальної діяльності молодших школярів.....	28
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	34
2.1. Методи дослідження.....	34
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	39
Висновки до другого розділу.....	44
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Швидкі темпи змін сучасного життя диктують високі вимоги до становлення й розвитку особистості, особливо підростаючого покоління, інтенсифікуються пошуки нових, ефективніших психолого-педагогічних підходів, що відповідали б соціально-психологічним особливостям дитини. Цілеспрямована організація провідного типу діяльності є основною умовою, завдяки якій можна цілеспрямовано впливати на особистість дитини, формувати у неї у процесі цієї діяльності певні потреби, мотиви і цілі, оскільки саме тут акумулюються можливості становлення особистості зростаючої людини.

Під провідною діяльністю у психологічній науці розуміють таку діяльність, розвиток якої обумовлює найбільш важливі зміни у психічних процесах і психологічних особливостях дитини на певній віковій стадії розвитку, діяльність, всередині якої розвиваються психічні процеси, підготовляють перехід дитини до вищого ступеня її розвитку. Кожному віковому періоду притаманний певний тип провідної діяльності.

У молодшому шкільному віці провідним типом є навчальна діяльність, у процесі якої у дітей починається формування теоретичного мислення, рефлексії власної діяльності, потреб, мотивів навчання. Навчання як провідний вид діяльності молодших школярів має особливе значення, позаяк від успішності навчальної діяльності залежить результат соціалізації особистості загалом.

Сьогодні спостерігається активний науковий інтерес до проблеми навчальної діяльності та готовності дитини до неї. Наукові розвідки, спрямовані на вивчення особливостей навчання, як провідної діяльності у молодшому шкільному віці здійснені Є. Гуцало, Л. Василенко, Л. Еймс, С. Максименко, А. Керн, М. Савчин, С. Штребел та ін, вказують на вплив соціально-психологічних чинників, які зумовлюють порушення навчальної діяльності, навчальної неуспішності дітей.

Особливої значущості проблема готовності дитини до навчання набуває з огляду на потребу створення сприятливого, психологічно комфортного оточення розвитку особистості дітей у сім'ї.

Тому проблема поглибленого вивчення навчальної діяльності як провідної у молодшому шкільному віці, дослідження соціально-психологічних чинників її формування є особливо актуальним, враховуючи соціально-політичні умови сьогодення.

Об'єкт дослідження: провідна діяльність особистості.

Предмет дослідження: особливо стісоціально-психологічних чинників провідної діяльності молодших школярів.

Мета: теоретично проаналізувати поняття провідної діяльності особистості та їїсоціально-психологічних чинників у молодшому шкільному віці; емпірично дослідити особливості соціально-психологічних чинників готовності дитини до навчальної діяльності в школі.

Для досягнення мети дослідження визначено нами такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття провідної діяльності особистості та її характеристик.
2. Виокремити особливості провідної діяльності молодшого школяра.
3. Розглянути соціально-психологічні чинники готовності до навчання як провідного виду діяльності у молодшому шкільному віці.
4. Емпірично дослідити особливості соціально-психологічних чинників провідної діяльності молодших школярів

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: особистісно-орієнтований та системний підходи до процесу навчальної діяльності (Г. Костюк, О. Скрипченко А. Реан); концепції вікового розвитку (А. Запорожець, С. Максименко, К. Роджерс, С. Штребел, А.Керн, Й. Йірасек).

Методи дослідження: аналіз літератури, узагальнення навчально-методичної інформації, методи емпіричного дослідження: бесіда, тестування, методи статистичної обробки даних.

Емпірична база дослідження: Емпіричне дослідження проводилось на базі загальноосвітньої школи № 2 м. Львова, у ньому прийняли участь 25 учнів-першокласників віком 6-7 років й 35 батьків.

Теоретичне значення дослідження. Поглиблено наукові уявлення щодо особливостей провідної діяльності дітей-першокласників та її соціально-психологічних чинників.

Практичне значення дослідження. Результати кваліфікаційної роботи можуть бути використані практичними психологами освітніх закладів, а також можуть стати науковим підґрунтям для написання наукових робіт та праць навчально-методичного характеру.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційну роботу складають вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Основний зміст роботи викладено на 45 сторінках.

Розділ 1

Теоретичні основи дослідження провідної діяльності особистості та її характеристик

1.1. Поняття провідної діяльності у науковій психологічній літературі

Розвиток особистості є одним з найскладніших явищ у світі, про що свідчить велика кількість наукових досліджень, приурочених цій проблемі. У процесі розвитку відбуваються якісні зміни, включаючи появу нових структур, механізмів та процесів. Розвиток особистості - це інволюційно-еволюційний рух, що включає як прогресивні, так і регресивні зміни в особистості, інтелекті, діяльності та поведінці.

Психічні функції дитини формуються під час соціалізації і мають опосередкований характер. Досвід передається за допомогою знаків та мовлення, що визначається як процес історичного розвитку психіки. Оволодіння дитиною знаками та мовленням є ключовим етапом її індивідуального розвитку[11].

Отже, онтогенетичний розвиток представляє собою унікальний процес, який проходить у формі засвоєння умінь, знань, досвіду. Цей розвиток триває протягом усього життя, змінюючи лише напрямок, характер, якість і інтенсивність. Основні характеристики розвитку включають незворотність, нерівномірність, прогрес та регрес, збереження попереднього у новому, єдність змін та збереження[4].

Психологи-дослідники протягом різних історичних періодів по-різному розглядали рушійні сили, умови та особливості психічного розвитку дитини, досліджуючи різні прояви людської психіки. Це призвело до створення значної кількості напрямків та концепцій.

Психоаналіз акцентував увагу на дослідженні емоційної сфери людини, когнітивна психологія - на мисленнєвій діяльності, біхевіоризм - на поведінці, а гуманістична психологія - на особистісному зростанні. Однак спільною ідеєю

стало розуміння того, що розвиток є неот'ємною частиною людського життя. Крім вродженого біологічного патерну росту та розвитку, кожен індивід має власну тенденцію до психічного розвитку. Найбільш інтенсивний розвиток людської психіки відбувається в дитинстві, коли дитина ще не може бути безпосередньо включеною у систему суспільного відтворення через складність засобів праці[3].

Віковий розвиток психіки - це процес розвитку дитини від народження до соціальної зрілості та старості. Розвиток характеризується не лише засвоєнням знань, але й загальними змінами особистості, формуванням нових рівнів психофізіологічної активності та сприйняття дійсності[3].

Теоретико-методологічні проблеми психології розвитку досліджуються в працях таких вчених, як І. Бега, М. Боришевський, С. Максименко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та інші.

Під провідною діяльністю в психології розуміється діяльність, під впливом якої визначаються найбільш суттєві зміни у психічних процесах й психологічних особливостях особистості дитини на конкретній стадії. Це діяльність, в межах якої відбувається активний розвиток психічних процесів і готується перехід дитини до нового, вищого рівня розвитку[3]. Провідною стає не просто діяльність, що найчастіше зустрічається на даній стадії психічного розвитку дитини, але саме та, яка визначає його основні зміни і напрямок розвитку.

Характеристики провідної діяльності включають наступне:

- У формі цієї діяльності з'являються і всередині неї розвиваються нові види діяльності. Наприклад, в процесі гри виникає учіння.
- У провідній діяльності перебудовуються психічні процеси, такі як уява та абстрактне мислення.
- Основні психологічні зміни кожного з вікових періодів розвитку дитини залежать від цієї діяльності. Наприклад, у дитинства в процесі гри вона освоює головні суспільні функції та норми поведінки.

- Внаслідок цього спеціальна організація провідної діяльності стає ключовою умовою, яка дозволяє цілеспрямовано впливати на особистість дитини. Під час цієї діяльності формується ієрархія потреб, мотивів і цілей, що сприяє становленню особистості зростаючої людини[12].

Вивчення закономірностей зміни на різних вікових етапах провідних типів діяльності, які мають різні функції і виховне значення, дозволило вітчизняним психологам розробити періодизацію психічного розвитку сучасної особистості. Це стало психологічною основою цілісного виховного процесу, який відповідає вимогам сучасного суспільства, враховуючи її особливості[23].

1.2 Характерні ознаки та розвиваюче значення провідної діяльності

Викликом сьогодення є розширення та поглиблення розуміння всієї складності процесу розвитку діяльності та особистості в онтогенезі. Вченими розроблено періодизацію психічного розвитку дитини, в основі якої лежить принцип провідної діяльності. Згідно з цим принципом, провідну діяльність можна розділити на дві групи.

Перша група включає види діяльності, в яких відбувається переважно розвиток мотиваційно-потребової сфери особистості в системі "дитина - дорослий". Ці види діяльності спрямовані на орієнтацію дитини в основних сенсах людської діяльності та освоєння норм взаємин між людьми.

Друга група охоплює види діяльності, в яких дитина засвоює суспільно визначені способи дії з предметами в системі "дитина - суспільний предмет"[23].

З початку народження і до приблизно року віком провідною діяльністю є "безпосередньо-емоційне спілкування" дитини з дорослим. Відомо, що діти, які позбавлені цього виду спілкування з різних причин, навіть за наявності ретельного догляду (наприклад, в умовах війни, коли часу на просте агукування

та гри з дитиною не вистачало), можуть показувати різке відставання у психічному та навіть фізичному розвитку[8].

На рубежі першого і другого року життя провідною діяльністю стає "предметно-маніпулятивна". У цьому віці дорослий сам по собі стає "втраченим" для дитини і стає лише джерелом нових, цікавих спілкувань з предметами. Саме в цьому віці дитина починає "освоювати" світ предметів, їхню "опірність", взаємозв'язки між ними. Вона може проводити години, експериментуючи, кидаючи іграшку на підлогу і слухаючи звуки, які вона випускає при цьому[8].

На межі третього і четвертого років, коли дитина переходить від раннього до дошкільного віку, провідною діяльністю аж до початку шкільного навчання є гра, зокрема рольова гра. У цьому віці діти починають орієнтуватися в складній системі відносин з іншими дітьми та дорослими, вони знайомляться з різними суспільними функціями людей (наприклад, грають "в сім'ю", "лікаря" і т. д.). Численні дослідження підтверджують, що при недостатньому розвитку рольової гри психічний розвиток дітей може бути спотвореним[23].

У дошкільному віці, від 3 до 6 років, провідною стає рольова ігрова діяльність. Саме у рольовій, сюжетно-розвиненій грі дитина демонструє, що оточуючі люди мають різні професії, займаються складними взаєминами, і вона сама, керуючись нормами цих відносин, повинна враховувати не лише свою, але й чужу точку зору[23].

По-перше, гра виступає як діяльність, в якій дитина орієнтується в найзагальніших аспектах життя людей, їхніх соціальних ролях та відносинах. По-друге, через ігрову діяльність у дитини розвивається уява і символічне мислення.

У молодшому шкільному віці, від 6 до 10 років, провідною стає учбова діяльність, яка передбачає засвоєння теоретичних форм мислення. Під час цієї діяльності діти опановують уміння вчитися та вміння працювати з теоретичними знаннями. Вони засвоюють наукові поняття у різних сферах

знань, що допомагає їм орієнтуватися в теоретичних аспектах відображення дійсності.

При успішному розвитку цієї діяльності у дітей віком 7-10 років розвивається необхідна довільність психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія, що є важливими складовими теоретичного свідомості. У той же час, ігрова діяльність поступово відступає на другий план. Наприклад, пропозиція вчителя "пограти" на уроці може викликати здивування, оскільки дитина вже вважає себе великою. На жаль, зустрічаючись із шкільною реальністю, багато дітей втрачають бажання вчитися[21].

Діти підліткового віку (від 10-11 й до 15-16 років) входять в якісно нову систему відносин, спілкування із товаришами й дорослими у школі. Авторитет батьків різко падає мало не до нуля, тоді як авторитет найближчого друга- ровесника сильно підвищується. Гра теж продовжує займати важливе місце, підлітка захоплює уже не стільки сам ігровий процес, скільки можливості піднятися у соціальному статусі із її допомогою серед однолітків. Основне місце у житті підлітка займає навчальна діяльність, бо підліток в сучасних умовах - завжди школяр, але ця діяльність, зберігаючи актуальність і значення, вже не є провідною в підлітковому віці: за психологічним значенням вона є лише однією із форм діяльності [21].

У старшому шкільному віці, 16-17 років, найважливішою особливістю є повернення навчальної діяльності у провідну роль, яка активно поєднується з різноманітною працею. Це має велике значення як для вибору майбутньої професії, так і для формування ціннісних орієнтацій. Навчально-професійна діяльність на цьому етапі набуває елементів дослідницької роботи і одночасно спрямована на отримання професійної підготовки та пошуку свого місця в житті.

Основне психологічне новоутворення у цьому віці полягає у вмінні старшокласника складати власні життєві плани, шукати способи їх реалізації та визначати політичні, естетичні та моральні ідеали, що свідчить про зростання самосвідомості. Об'єднана з соціально визнаною працею, навчально-професійна

діяльність не лише розвиває пізнавально-професійну спрямованість, а й сприяє формуванню нового рівня самовизначення старшокласників, пов'язаного з усвідомленням власної позиції у системі реальних відносин та виробленням стійкої життєвої позиції, яка орієнтована на потреби суспільства[21].

У дорослої людини провідною діяльністю може стати широкий спектр діяльності, що включає трудову, сімейну та інші сфери.

1.3 Навчання як провідна діяльність молодших школярів

Навчання виступає провідною діяльністю молодшого школяра, оскільки воно спрямоване на цілеспрямоване засвоєння суспільного досвіду та формування соціальної компетентності. Структура навчальної діяльності має стандартні етапи, характерні для будь-якої діяльності. Початковий етап навчання в школі спрямований на засвоєння базових знань і формування навичок грамотності. Конкретні цілі навчання молодших школярів визначаються змістом програми. Важливо розрізняти цілі, які ставить учитель, від цілей, які усвідомлює і приймає учень у процесі навчання.

Більшість першокласників на другій половині навчального року розуміють мету, яку перед ними ставить учитель. Однак не всі молодші школярі приймають поставлену вчителем мету як свою власну. Це може бути зумовлено невідповідністю дитини до навчання у школі.

Проблема готовності дитини до навчальної діяльності є актуальною в контексті вікової та педагогічної психології, і вона привертає увагу психологів, педагогів та батьків. Успішне вирішення цієї проблеми визначає адаптацію дитини до школи, її здатність оволодівати навчальними навичками, успішність формування особистості та психічне здоров'я.

Сучасні психологи розглядають феномен готовності до навчання як певну комплексну характеристику дитини, що відображає рівень розвитку її психічних якостей та основні передумови успішного включення у нове соціальне середовище школи й формування навчальної діяльності[2].

Наукові дослідження розглядають проблему психологічної готовності до навчання з різних підходів [2; 7; 20;21].

Представники першого підходу зосереджуються на формуванні у дітей певних вмінь й навичок, які є необхідними для успішного навчання у школі вже із раннього віку. Цей підхід акцентує увагу на конкретних навичках і вміннях, таких як мовленнєва, літературна, математична грамотність тощо.

Представники другого підходу акцентують на вимогах, які ставляться перед дитиною із боку школи, а також особливості психічного розвитку дитини, яка починає навчання. Вони звертають увагу на рівень розвитку пізнавальних інтересів, готовність до зміни соціальної позиції, бажанні засвоєння нових знань. При цьому вважається, що у дитини передусім повинна бути сформована опосередкована мотивація, самооцінка та внутрішні етичні інстанції тощо. Згідно із цим підходом, психологічна готовність до навчання складається із сукупності цих психологічних властивостей й якостей.

Третій підхід фокусується на дослідженні генези певних компонентів учбової діяльності й визначенні оптимальних методів їх формування під час спеціально організованих занять, спрямованих на підготовку дітей до школи. Цей підхід враховує процеси формування навичок та вмінь, необхідних для успішного навчання[11, с.210].

Четвертий підхід розглядає психологічне новоутворення – здатність дошкільника відповідати основним правилам, нормам й вимогам, що ставить дорослий. Цей підхід зосереджується на вивченні соціальних аспектів готовності дошкільника до навчання, таких як усвідомлення соціальних ролей та відповідальності.

Готовність до навчання включає в себе засвоєння соціальних норм й правил, що формують цілісну систему соціальних відносин між дитиною та дорослим. Це означає, що дитина повинна бути ознайомена з очікуваннями та вимогами, що ставляться до неї у школі, а також вміти відповідати на ці вимоги та пристосовуватися до соціального середовища навчального закладу.

Згідно з поглядами дослідників, готовність до навчання включає набір знань і вмінь дитини, а також інші елементи, такі як мотивація, особистісна готовність, вольова та інтелектуальна готовність. Ці складові впливають на готовність дитини до вступу у навчальний процес та її успішність у ньому[22; 31].

Так, аналізуючи як зарубіжні, так і вітчизняні дослідження щодо готовності до навчання в школі, можна визначити кілька основних компонентів, які впливають на це. Вони включають мотиваційну (особистісну), соціальну, інтелектуальну та емоційно-вольову готовність.

- **Мотиваційна готовність:** відображає бажання дитини вчитися й пізнавати нове. Важливо, щоб дитина мала позитивне ставлення до навчання, відчувала цікавість до отримання знань і розвивала внутрішню мотивацію для навчання.

- **Соціальна готовність:** Цей аспект описує здатність дитини взаємодіяти з іншими учнями та дорослими в навчальному середовищі. Вона включає в себе розуміння соціальних норм, вміння спілкуватися, співпрацювати та виконувати вимоги навчальної атмосфери.

- **Інтелектуальна готовність:** Цей аспект описує рівень розвитку когнітивних здібностей дитини, включаючи мовленнєві, математичні, логічні та пам'яті вміння. Важливо, щоб дитина мала базові навички, необхідні для успішного навчання в школі.

- **Емоційно-вольова готовність:** Цей аспект описує емоційний стан дитини та її здатність контролювати свої емоції, керувати своєю поведінкою та волею. Дитина повинна мати емоційну стійкість та волю до досягнення навчальних цілей[31].

Врахування цих компонентів допомагає зрозуміти, як дитина готова до навчання в школі та які аспекти її розвитку можуть бути піддані подальшій підтримці та розвитку.

Так, дослідники виділяють дві групи мотивів навчання, які впливають на готовність до навчання в школі:

- **Соціальні мотиви навчання:** пов'язані із потребами дитини у спілкуванні із іншими людьми, у оцінці та схваленні. Дитина може бажати зайняти певне місце у системі доступних суспільних відносин. Наприклад, це може бути бажання бути частиною дружного колективу, отримати підтримку від однолітків або бажання отримати схвалення від батьків чи вчителів.
- **Мотиви, пов'язані із навчальною діяльністю (пізнавальні інтереси):** безпосередньо пов'язані із самим процесом навчання. Дитина може відчувати потребу в інтелектуальній активності, у володінні новими вміннями, навичками й знаннями. Наприклад, це може бути цікавість до певних предметів, бажання зрозуміти якісь складні концепції чи задоволення від успіху в навчанні[37].

Ці дві групи мотивів взаємодіють і можуть впливати на готовність дитини до навчання в школі. Широкі соціальні мотиви можуть стимулювати дитину до активності в школі через бажання відповідати очікуванням оточуючих, тоді як пізнавальні інтереси можуть надихати на самостійне поглиблене вивчення матеріалу та розвиток інтелектуальних здібностей.

Особистісна готовність до навчання виявляється у ставленні дитини до шкільного колективу, вчителів і навчання загалом та включає розвиток й становлення в дітей таких якостей, які допомагають їй у спілкуванні із учителями та однокласниками. Це охоплює емоційну стабільність, взаєморозуміння, вміння співпрацювати з іншими та вирішувати конфлікти.

Щодо інтелектуальної готовності, вона передбачає наявність у дитини широкого кругозору та запасу конкретних знань. Дитина повинна мати планомірне і розчленоване сприйняття інформації, уміти робити узагальнення та застосовувати логічні операції. Також важливо формувати у дитини початкові вміння навчальної діяльності, зокрема, вміння виділяти навчальні завдання й перетворювати їх у самостійні цілі діяльності.

Ці аспекти готовності дитини до навчання взаємопов'язані і важливі для успішного адаптування до навчального процесу. Розвиток як особистісних, так і

інтелектуальних якостей є ключовим для ефективної навчальної діяльності й успішного виконання навчальних завдань.

Так, це важливі аспекти інтелектуальної готовності дитини до навчання. Дитина повинна мати розвинуті розумові операції, які дозволяють їй узагальнювати та диференціювати предмети та явища навколишнього світу. Вміння планувати свою діяльність та здійснювати її самоконтроль також є важливими аспектами інтелектуальної готовності.

Особливо важливо закріпити позитивне ставлення до навчання та розвивати здатність до саморегуляції поведінки. Це допоможе дитині краще адаптуватися до навчального процесу і здійснювати успішну навчальну діяльність.

У психології також акцентується на розвитку інтелектуальних процесів, таких як уміння виділяти істотне, порівнювати, міркувати та знаходити причинно-наслідкові зв'язки. Ці навички допоможуть дитині ефективніше опановувати новий матеріал та розв'язувати завдання, які виникають у процесі навчання[37].

Так, соціальна готовність дитини до навчання в школі включає в себе не лише здатність встановлювати відносини зі старшими та ровесниками, але і формування ряду якостей, що допомагають їй у взаємодії з іншими членами колективу. Спілкування із однолітками та дорослими, вміння дотримуватись правил у колективі, знаходити спільну мову та розвивати соціальні навички є важливими компонентами соціальної готовності до навчання[29].

Діагностика готовності до навчання в школі дозволяє вчасно виявити у дитини можливі труднощі в адаптації та навчанні, що дозволяє вжити заходів для їх вирішення та підтримки дитини на початку навчального процесу. Така діагностика може допомогти уникнути небажаних проблем та сприяти успішній адаптації до нового соціального середовища школи.

Основні критерії соціальної готовності до навчання у школі, які представлені в таблиці 1.1., визначають ключові аспекти, які потрібно враховувати при оцінці готовності дитини до шкільного навчання.

Виділені параметри відображають ключові аспекти, які дитина повинна володіти для успішного включення в навчальний процес у школі. Давайте розглянемо кожен з цих параметрів докладніше:

- Вміння свідомо підкоряти свої дії правилам: Це важлива навичка, що допомагає дитині розуміти і дотримуватися встановлених правил і процедур в навчальному середовищі. Це включає в себе вміння розуміти і виконувати розклад уроків, правила поведінки в класі, процедури виконання домашніх завдань і т. д.
- Вміння орієнтуватися на заданій системі вимог : Для успішного навчання дитина повинна розуміти і вміти виконувати вимоги, що пред'являються до неї як учня. Це можуть бути вимоги до якості виконаної роботи, до дотримання дедлайнів, до виконання певних процедур тощо.
- Уміння слухати й точно виконувати ті завдання, які запропоновані в усній формі: Ця навичка передбачає здатність дитини слухати вчителя чи іншого дорослого, розуміти пояснення та інструкції, які вони отримують усно, і відповідно до них виконувати завдання чи виконувати інші дії.
- Уміння самостійно виконувати необхідне завдання за зразком : Це вміння самостійно виконувати завдання, необхідні для навчання, після того, як дитина бачила або отримала зразок від вчителя чи іншого дорослого. Це передбачає вміння розуміти і наслідувати дії, які потрібно виконати для досягнення певної мети[29].

Ці параметри є важливими складовими готовності дитини до навчання в школі, оскільки вони формують базу для успішного включення дитини в навчальний процес і розвитку її навичок самостійності та адаптації.

Для першокласників із низьким рівнем довільності дій, характерний і низький рівень ігрової діяльності, а, отже, й притаманні труднощі у навчанні [28].

Дослідження показують, що емоційно-вольова готовність дитини до навчання має значний вплив на її успішність у навчанні та адаптацію до

шкільного середовища. Особливо важливою є здатність дитини до довільного керування своєю поведінкою та пізнавальною активністю[21].

Низький рівень довільності може виявитися перешкодою у виконанні навчальних завдань і розвитку ігрової діяльності, що в свою чергу може призвести до труднощів у навчанні. Такі діти можуть мати складнощі у концентрації уваги, регуляції своїх дій та керуванні власними емоціями.

Однак, позитивні емоції, пов'язані з навчанням, можуть стати ключовим чинником для успішного адаптивного навчання. Якщо дитина асоціює навчання з позитивними емоціями, це може підтримати її впевненість у собі та мотивацію до навчання. Важливою є роль вчителя у створенні сприятливого навчального середовища, де діти можуть розвивати свої навички та відчувати підтримку та емоційний комфорт[21].

Отже, розвиток емоційно-вольової готовності, спрямований на підтримку позитивних емоцій та вміння керувати своєю поведінкою й пізнавальною активністю, є важливим аспектом підготовки дитини до навчання в школі.

Так, діяльність та спілкування з навколишнім світом є важливим джерелом емоційних переживань у дитини. У дошкільному віці діти активно освоюють нові види діяльності, що сприяє розвитку їхніх емоцій. Ці емоції можуть бути глибокими та стійкими, оскільки вони пов'язані не лише з безпосередніми об'єктами сприйняття, а й з віддаленими цілями та уявленням.

Наприклад, у процесі вивчення нових навичок або виконання цікавих завдань дитина може відчувати радість, задоволення або навіть успіх, що стає джерелом позитивних емоцій. Також, взаємодія з однолітками та дорослими може викликати різноманітні емоційні враження, від радості та захоплення до тривоги або неспіху.

Отже, активна діяльність та спілкування впливають на формування і розвиток емоційної сфери дитини, сприяючи розширенню її емоційного досвіду та збагаченню внутрішнього світу.

Таблиця 1.1 Критерії соціальної готовності до навчання у школі

Соціальна готовність	
Комунікативна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> • формування комунікативних рис характеру – комунікабельність, співпереживання, дружелюбність. <p><i>Знання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • знання та розуміння мовленнєвої культури спілкування; • знання та розуміння невербального спілкування; <p><i>Вміння та навички:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • сформованість навичок спілкування, уміння вступати в контакт з ровесниками і з старшими; • уміння гармонійно поєднувати вербальні та невербальні засоби спілкування; • довільність у спілкуванні з дорослими; <p>здатність до партнерства.</p>
Соціальна компетентність	<p><i>Передумови:</i> усвідомлення свого соціального «Я»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • вміння почувати себе впевнено поза межами дому <p><i>Знання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • знання основних норм і правил поведінки в соціальному середовищі; • розуміння ролі вчителя, що відрізняється від ролі вихователя та матері; • розуміння своєї соціальної ролі майбутнього учня, для якого провідна діяльність – навчання. <p><i>Вміння та навички:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • розвиток навичок суспільного життя, дотримання правил і норм поведінки; • вміння адекватно оцінювати вчинки інших відповідно до норм поведінки; • здатність і готовність до спільної роботи; • вміння встановлювати відносини з ровесниками під час спільної діяльності; • вміння поводити себе згідно з правилами групи; • здатність знаходити своє місце в групі; • здатність виконувати роль учня в ситуації шкільного навчання; • розвиток обов'язкових трудових вмінь і навичок; • розвиток навичок самообслуговування.

Такі специфічні емоційні реакції, як страхи, зриви, слізливість, агресивність й загальмованість або гіперактивність, замкненість, невпевненість в собі, можуть виникати у дітей як внаслідок загальних стресових ситуацій, так і через конкретні фактори, пов'язані з навчанням у школі.

Наприклад, страхи перед невдачею або критикою можуть виникати у дітей, які відчуваються невпевнено у своїх здібностях або мають низьку самооцінку. Це може призвести до замкненості, загальмованості або навіть агресивної

поведінки в намаганні відстояти свої позиції або уникнути неприємних ситуацій.

Тривала напруга, пов'язана з негативними емоціями, може впливати на функціонування механізмів саморегуляції поведінки та пізнавальних процесів у дітей, що відображається у погіршенні їхньої продуктивності, а також у виникненні проблем у комунікації з оточуючими.

Для дітей, які відчувають такі емоційні труднощі, важливо забезпечити підтримку, створити сприятливу атмосферу та надати їм необхідну допомогу у подоланні стресу та розвитку навичок саморегуляції.

Моральний розвиток дитини грає також досить важливу роль у формуванні її готовності до навчання. Дитячі уявлення та знання про позитивні еталони й їх відношення до власної поведінки допомагають дітям зрозуміти наслідки своєї дії і переживати задоволення або невдоволення від її оцінки як "хорошої" чи "поганої". Це емоційне осмислення сприяє формуванню моральної поведінки [15].

Дослідження також підкреслюють важливість вольової готовності у дітей, здатність підпорядкування мотивів своєї поведінки дозволяє дитині керувати своєю діяльністю і приймати систему вимог, що ставить школа та вчителі. Довільність поведінки, тобто здатність дітей контролювати і регулювати свої дії, є важливим показником готовності до навчання[15].

Отже, розвиток моральних почуттів та вольових якостей визначається як важливий елемент готовності дитини до навчання, оскільки ці аспекти дозволяють їй успішно взаємодіяти зі шкільним середовищем та виконувати поставлені завдання.

Виявлення готовності дітей до навчання передбачає багатоаспектний підхід, в якому ключову роль відіграють як когнітивні, так і особистісні аспекти їхнього розвитку[10].

Розвиток пізнавальних процесів, таких як сприйняття, увага, уявлення, пам'ять, мислення та мовлення, є важливою передумовою для успішного

навчання в школі. Зокрема, розвиток мовлення має вирішальне значення як засіб спілкування та передумова для навчання письма[10].

Однак, психологічна готовність до навчання також охоплює сформованість особистісних якостей. До вступу в школу важливо, щоб у дитини був розвинений самоконтроль, трудові вміння, навички спілкуватися із людьми та виявляти рольову поведінку. Ці характеристики визначають готовність дитини до взаємодії зі шкільним середовищем і успішного засвоєння навчальної програми[26].

Отже, підготовка дитини до навчання передбачає не лише розвиток пізнавальних процесів, але й формування важливих особистісних якостей, які сприятимуть її успішній адаптації до шкільного середовища та навчальної діяльності.

Таким чином, психологічна готовність до навчання у школі нами розглядається як цілісне утворення, яке охоплює різні аспекти особистості дитини. Це включає розвиток мотиваційної сфери, яка визначає бажання та інтереси дитини у навчанні; інтелектуальної сфери, яка відповідає за здатність дитини сприймати, розуміти та опрацьовувати навчальний матеріал; і емоційно-вольової сфери, яка регулює емоційні та вольові прояви дитини під час навчання. Важливо, щоб усі ці компоненти розвивалися взаємозв'язано та належним чином, оскільки відставання в одній з цих сфер може негативно вплинути на розвиток інших. Наприклад, недостатня мотивація може призвести до відсутності інтересу до навчання та зниження успішності, а нестійкість емоційного фону може перешкоджати концентрації та увазі під час уроків.

Отже, психологічна готовність до навчання в школі є складною системою, яка вимагає уваги до всіх її компонентів для забезпечення успішної адаптації дитини до навчального середовища та ефективної участі у навчальному процесі.

Так, у 6-річному віці дитина починає активно формувати свою особистість, а цей процес в значній мірі залежить від розвитку її емоційно-вольової сфери. В

цьому віці дитина вже має можливість осмислювати свої емоції, формувати власні інтереси та мотиви поведінки[9].

Діяльність є основним джерелом емоційних переживань дитини в цьому віці. Важливо, щоб дитина отримувала позитивні емоції від своєї діяльності, оскільки це сприяє її психологічному розвитку та формуванню позитивного ставлення до навчання та саморозвитку. Отже, важливою складовою розвитку дитини є формування позитивних емоційних переживань, які виникають у процесі діяльності та спілкування з оточуючим світом.

У 6-річному віці діти дійсно переживають значний розвиток своїх соціальних та емоційних навичок. Потреба у спілкуванні з ровесниками сприяє інтенсивному розвитку соціальних емоцій, таких як симпатії, антипатії та уподобання. У процесі спілкування з дорослими діти формують свої моральні почуття і розуміння своїх власних емоцій.

Хоча діти усвідомлюють переживання і можуть розрізняти різні емоції, але вони можуть мати складнощі у розрізненні та правильному сприйнятті зовнішніх виявів страху, гніву та інших почуттів у дорослих. Це може призвести до швидкого переймання негативних способів виявлення почуттів, таких як погані манери. Тому важливо навчити дітей розрізняти різні емоції та навчити їх конструктивно виявляти свої почуття[13].

Емоційна стійкість важлива для успішної навчальної діяльності дітей у цьому віці. Це означає, що вони повинні вміти ефективно керувати своїми емоціями, зокрема, вміти впоратися з стресом і негативними емоціями, що можуть виникнути в процесі навчання.

Так, у цьому віці діти демонструють значний рівень розумового розвитку. Вони вже можуть розчленовувати та узагальнювати інформацію, що включає розуміння важливих аспектів предметів і явищ навколишнього світу. Крім того, у цьому віці діти активно формують свої знання та навички, що дозволяє їм ефективно використовувати довільну форму пам'яті та мислення. Вони можуть слухати, спостерігати, запам'ятовувати та аналізувати інформацію на основі своїх пізнавальних можливостей.

Крім того, у 6-річних дітей формується сфера мотивів та інтересів, що дозволяє їм виявляти внутрішній план дій. Вони можуть адекватно оцінювати результати своєї діяльності та свої можливості, що сприяє їхній самооцінці та саморегуляції.

Так, соціальна підготовленість грає важливу роль у успішній адаптації дітей до шкільного середовища. Педагоги та батьки повинні приділяти належну увагу розвитку соціальних навичок у дітей ще на етапі дошкільного віку. Це включає розвиток навичок спілкування, встановлення дружби, вміння вирішувати конфлікти та співпрацювати з іншими. Такі навички допоможуть дитині легше адаптуватися до шкільного середовища і досягати успіхів у навчанні, у провідному виді діяльності[20].

Так, відсутність навичок культури поведінки та недостатня орієнтація у нормах і правилах спілкування можуть стати перешкодою для адаптації дитини до шкільного середовища. Готовність дитини до прийняття нових соціальних ролей і взаємодії з оточенням важлива для успішної адаптації до школи.

Педагоги та батьки повинні працювати над формуванням у дітей навичок культури поведінки, викладати їм правила спілкування та норми поведінки в різних ситуаціях. Важливо створити емоційно позитивний клімат в класі, де діти будуть відчувати підтримку та розуміння від педагогів та однокласників. Це сприятиме їхньому успіху та комфортному перебуванню в шкільному середовищі.

Вчителю особливо належить важлива роль у формуванні культури спілкування у дітей та забезпеченні їх соціальної підготовленості до школи. Володіння вчителем навичками ефективного спілкування, розуміння особливостей соціально-емоційного розвитку дітей та вміння цілеспрямовано працювати над формуванням їхніх соціальних навичок допомагає створити позитивне та підтримуюче навчальне середовище.

Вчителі можуть проводити різноманітні тренінги, групові вправи та інтерактивні заняття, спрямовані на розвиток навичок спілкування, вирішення

конфліктів, роботу в команді тощо. Важливо також використовувати позитивні підходи до виховання, заохочувати дітей до взаємодії та відкритості[20].

Створення систематичної роботи з формування культури спілкування старшого дошкільника допомагає підготувати його до успішної адаптації в школі, сприяє розвитку його соціальних навичок та позитивних відносин з оточуючими.

Спілкування з однокласниками, взаємодія з учителями, уміння пристосуватися до нових умов і вимог - все це чинники, які важливі для успішної адаптації в школі. Діти повинні вміти встановлювати контакти з різними людьми, вміти працювати у колективі, розуміти й виконувати правила та норми поведінки. Таким чином, наряду з розвитком навичок інтелектуальної сфери, необхідно приділяти увагу і формуванню соціальних навичок та вмінь, що допоможе дитині відчувати себе комфортно та успішно адаптуватися до навчання в школі[20].

Соціально-психологічна готовність до навчання дитини залежить передусім від батьків. Так, батьки і середовище, в якому зростає дитина, значно впливають на її соціально-психологічну готовність до школи. Дитина вчиться спілкуватися, розвиває вміння встановлювати взаємодію з оточуючими перш за все у сім'ї, а потім у дитячому садку чи дошкільному закладі. Діти, які не мали досвіду відвідування дитячого садка, можуть зазнавати складнощів із адаптацією до шкільного середовища. Такі діти можуть відчувати тривогу у колективі, боязнь розділитися від батьків, а також мати менше навичок у встановленні соціальних контактів із однолітками та вчителями[24].

У таких випадках важливо, щоб батьки надавали дітям підтримку, створювали сприятливу атмосферу для розвитку соціальних навичок, допомагали їм адаптуватися до нового середовища. Також важливо, щоб педагоги в школі приділяли додаткову увагу таким дітям, допомагали їм впоратися зі страхом та невпевненістю.

Програми дитячих садків можуть включати соціально-психологічні аспекти готовності до навчання, але вони також можуть бути різноманітними і

не завжди враховувати індивідуальні потреби кожної дитини. Тому важливо, щоб батьки і вихователі спільно працювали над формуванням соціальних навичок дітей ще до їх вступу до школи.

Труднощі в навчанні шестирічних дітей часто пов'язані з їхньою здатністю зосередитися та уважно слухати педагога, виконувати завдання та осмислювати інформацію. Ці аспекти пов'язані з нерозвиненістю довільної уваги, що може бути характерним для цього віку.

Пізнавальні мотиви, такі як бажання зрозуміти, вивчити щось нове, можуть стати ключовими для успішного навчання. Емоційний стан дитини та її відношення до оточення можуть значно впливати на її успішність у навчанні. Сімейне середовище та стосунки із батьками можуть мати значний вплив на емоційну сферу дитини. Позитивні взаємини та емоційна підтримка можуть створити атмосферу емоційної стабільності, що сприяє успішному навчанню та розвитку дитини. Отже, вчителі повинні бути уважними до особливостей виховання та стосунків в сім'ї кожної дитини, а також створювати сприятливу атмосферу для їхнього емоційного розвитку та успішного навчання[34].

Справді, розвиток дисциплінованості, організованості та інших якостей, які допомагають дитині регулювати свою поведінку, в значній мірі залежить від її сприйнятливості до вимог дорослого та вміння виконувати соціальні норми поведінки та правила.

Важливою є роль взаємин дитини з дорослим, зокрема батьками, у формуванні цих якостей. Психологічна культура в дитячо-батьківських відносинах, а також способи виховання в сім'ї впливають на те, як дитина сприймає вимоги дорослих і якість її самооцінки.

Навички відповідного сприйняття вимог та виконання їх можуть бути набуті за допомогою словесних інструкцій та знакових засобів, які використовують дорослі. Позитивна батьківська взаємодія може стати сприятливим фактором у підготовці дитини до школи. Адекватна самооцінка соціальної ролі дитини, правильні методи виховання в сім'ї та відсутність

конфліктних ситуацій можуть сприяти розвитку позитивних якостей, необхідних для успішної адаптації до шкільного середовища.

Так, вплив несприятливих факторів на психологічну готовність навчання дитини в школі може мати наступну спадну послідовність:

- Неправильні методи виховання у сім'ї можуть призводити до недостатньої розвиненості соціальних і психологічних якостей у дитини.
- Функціональна неготовність до навчання може виникати через невідповідність навчальних вимог і рівня підготовки дитини.
- Незадоволеність у спілкуванні з дорослим може призводити до відчуття невпевненості та відмови від засвоєння нових знань.
- Неадекватне усвідомлення соц. статусу в групі однолітків може призводити до відчуття відокремленості та неприйнятності в колективі.
- Низький рівень освіти матері та батька може обмежити можливості розвитку дитини та вплинути на її успішність у навчанні.
- Конфліктна ситуація через алкоголізм або інші проблеми в сім'ї може викликати стрес та негативно позначитися на психологічному стані дитини.
- Негативний статус дитини до надходження у перший клас може викликати відчуття невпевненості та тривоги щодо майбутнього навчання.
- Негативний стиль ставлення до дітей із боку учителя підготовчого класу може призвести до втрати мотивації та інтересу до навчання.
- Неповна сім'я або інші проблеми в родині можуть стати додатковим джерелом стресу та вплинути на психологічний стан дитини[34].

Ці фактори можуть взаємодіяти та посилювати один одного, що ускладнює процес адаптації дитини до шкільного середовища та навчально-виховного процесу а отже знижує розвивальний вплив провідного виду діяльності у цьому віці.

Психологічна культура дитячо-батьківських відносин, умови соціалізації в родині грають важливу роль у готовності дитини до навчання в школі. Це поняття охоплює спосіб взаємодії батьків із дитиною, їхні підходи до виховання, ставлення до її потреб, почуттів та емоцій. Основними аспектами психологічної культури дитячо-батьківських відносин є емоційна підтримка, відкритість для спілкування, встановлення довіри, врахування індивідуальних особливостей дитини та розвиток позитивних моделей поведінки[38].

Основні аспекти ролі психологічної культури дитячо-батьківських відносин у готовності дитини навчання в школі наступні:

- Емоційна підтримка: Батьки, які проявляють турботу, любов та розуміння, створюють умови для психологічного комфорту дитини. Це сприяє розвитку позитивного емоційного стану, впевненості та самоповаги, що є важливим для успішного навчання в школі.
- Відкритість для спілкування: Важливо, щоб дитина могла відчувати, що її почуття та емоції важливі для батьків, і вона може вільно ділитися з ними своїми думками та проблемами.
- Встановлення довіри: Забезпечення взаємної довіри між батьками та дитиною сприяє розвитку відкритого та дружнього спілкування, а також впливає на стан психологічної безпеки дитини.
- Врахування індивідуальних особливостей: Кожна дитина унікальна, і важливо, щоб батьки розуміли та підтримували її індивідуальні потреби, інтереси та можливості.
- Розвиток позитивних моделей поведінки: Батьки виступають важливими моделями для дітей, тому важливо, щоб вони проявляли позитивні якості та вчили дітей конструктивному спілкуванню, вирішенню конфліктів та іншим соціальним навичкам[34].

Отже, психологічна культура дитячо-батьківських відносин має значний вплив на психологічну готовність дитини до навчання в школі. Вона створює сприятливі умови для розвитку дитячої особистості, соціальної адаптації та успішного навчання. Психологічна культура взаємодії між батьками та дітьми є

важливим фактором у підготовці дитини до шкільного навчання. Вона охоплює способи спілкування, виховання та ставлення до емоцій та потреб дитини. Основними складовими її ролі є емоційна підтримка, відкритість для спілкування, побудова довіри, урахування індивідуальних особливостей та формування позитивних моделей поведінки.

1.4.Соціально-психологічні чинники формування навчальної діяльності молодших школярів

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що внутрішньо-сімейна атмосфера відіграє значну роль у формуванні навчальної активності дитини. Серед соціально-психологічних характеристик дорослого, які традиційно акцентуються, важливе значення мають: емпатія, психологічна спостережливість, здатність адекватно сприймати інших та себе, толерантність, а також вміння керувати своїми психічними станами та контролювати ірраціональні думки [31].

Розвиток психологічної культури батьків передбачає визначення вимог до оптимальної батьківської позиції. Ці вимоги включають адекватність, гнучкість і прогнозність. Адекватність батьківської позиції ґрунтується на реалістичному оцінюванні особливостей дитини, здатності розуміти її мотиви та потреби, а також урахуванні її можливостей і схильностей. Гнучкість батьківської позиції передбачає готовність змінювати стиль спілкування та впливу на дитину відповідно до її дорослішання та змін життєвих обставин. Традиціоналізм та інфантилізована позиція можуть призвести до труднощів у спілкуванні, вибухів непокорності дитини та протесту на будь-які дії. Прогнозність батьківської позиції виявляється в орієнтації на потреби та завдання, які передбачається, що дитина буде вирішувати; це підходить до дитини з урахуванням перспектив її розвитку [32].

Дослідники підкреслюють, що рівень психологічної культури батьків має значний вплив на формування особистісних особливостей та поведінки дітей

[18]. Крім того, важливими є емоційний настрій сімейних відносин та тип батьківського ставлення. Емоційний тон взаємин між батьками та дітьми можна уявити як шкалу, де на одному полюсі розташовані максимально близькі, поважні та доброзичливі відносини, а на іншому полюсі - віддаленість, дистанція й навіть, ворожнеча[18].

У першому випадку основними методами виховання є увага та підтримка, у другому - строгість та покарання. Проведені дослідження підтверджують перевагу першого підходу. Дитина, яка не має явних доказів батьківської любові, має менше можливостей для розвитку достатнього рівня самоповаги, толерантних відносин з оточенням та стійкого позитивного образу себе. Дослідження з психологічних та психосоматичних розладів у юнацькому та дорослому віці, у тому числі труднощі у спілкуванні, когнітивні функції або навчанні, підтверджують, що ці явища значно частіше спостерігаються у тих, кому в дитинстві бракувало батьківської уваги, присутності та розуміння їхніх потреб [7; 21; 32]. З цих досліджень можна зробити висновок: високий рівень психологічної культури батьків, який включає емпатію, комунікативну культуру спостережливості, чутливість, сприяє розвитку у дитини соціально значущих якостей та вміння адекватно взаємодіяти з навколишнім середовищем, що є показниками готовності дитини до шкільного навчання.

Емоційний тон в сімейному вихованні існує не сам по собі, а в контексті певних типів батьківського контролю. Цей аспект також можна представити як шкалу, де на одному полюсі знаходиться висока активність, а на протилежному - пасивність, залежність і підлеглість [1; 17].

Ці типи контролю відображають не лише характер влади і підпорядкування, але й різноманітність внутрішньо-сімейної комунікації. Батько зазвичай сприймається дітьми як особа, яка може практикувати авторитарний стиль, у відміну від матері. У такому випадку спостерігається поєднання протилежностей. Одночасно батько та мати можуть взаємно доповнювати один одного або, навпаки, створювати напруженість у взаєминах з дітьми

Емоційний відтінок в сімейному вихованні виникає в контексті конкретних методів батьківського контролю. Цей аспект можна уявити як градацію, де на одному кінці спектра - висока активність, а на протилежному - пасивність, залежність і покора [1; 17].

Ці різновиди контролю відображають не лише взаємини влади та підпорядкування, але й широкий спектр внутрішньо-сімейної комунікації. Зазвичай батько сприймається дітьми як та особа, що визначає правила, у відміну від матері. Це може призводити до поєднання різних підходів. Також, батько і мати можуть взаємно доповнювати один одного або створювати напругу в сімейному оточенні.

Спосіб, яким батьки висувають вимоги до дитини, має значний вплив на взаємини в системі "дитина - батьки". Розумні, послідовні та дипломатично висловлені вимоги батьків сприяють формуванню звички у дитини розглядати наслідки своїх дій, вміння контролювати себе, якщо потрібно, а також розвивають його ініціативність і підприємливість в межах вікових можливостей. Однак, в ситуації, коли немає єдиної форми вимог з боку батьків, матері та інших членів сім'ї, важко очікувати стійкості взаємин між дитиною та батьками [20].

Таким чином, вміння батьків адекватно ставити вимоги до дитини, розуміння їхньої потреби в свободі та самостійності позитивно впливає на формування моральних якостей, самостійності та позитивного ставлення до батьків. Представлений стиль виховання свідчить про належний рівень розвитку психологічної культури батьків.

Г. Крайгом аргументовано, що взаємодія в сімейному оточенні має прямий вплив на розвиток дитини. Кожен член сім'ї відіграє свою унікальну роль у взаємодії з іншими членами[29]. Внутрішні зв'язки в сім'ї мають складну природу. Однак кожен також накопичує свій власний особистий досвід сімейного життя, відмінний від загального. Новий член сім'ї, наприклад, новонароджена дитина, змінює динаміку взаємин та архітектуру сімейного оточення. Батьки допомагають дитині інтегруватися в сім'ю і вивчати її

культуру та оточення. Передача культурних цінностей є складним процесом, оскільки дитина в той же час є членом кількох соціальних груп, таких як сім'я, дошкільний заклад, школа, друзі та інші.

Стратегія виховання в сім'ї передбачає розв'язання завдань, пов'язаних із профілактикою формування руйнівних і саморуйнівних типів характеру та поведінки. Батьки зазвичай стурбовані наступними питаннями: як забезпечити соціалізацію дитини, щоб вона відчувала себе частиною світу; як розвивати її індивідуальність, потенційні можливості та ресурси; і як готувати дитину до викликів сучасного світу, де вона повинна вміти жити та, можливо, навіть виживати, забезпечуючи її адаптацію та творчу самореалізацію.

Завдання сім'ї має багатофункціональність, і їх слід розглядати через призму усталених правил, які регулюватимуть взаємодію. Науковці пропонують наступні:

- Приймайте дитину такою, якою вона є.
- Ніколи не карайте дитину через власні проблеми (проекції).
- Ніколи не приймайте рішення поодиночі.
- Поведінка батьків є вирішальним чинником виховання дітей.
- Обговорюйте все без страху, зберігайте позитивну налаштованість.
- Не допускайте надмірності в подарунках дітям.
- Об'єднуйтеся, коли потрібно подолати труднощі, усе робіть спільно.
- У всьому дійте власним прикладом.
- Будьте до дитини завжди відкритими.
- Сепарація має відбутися вчасно[29].

Ці правила визначають ефективний спосіб спілкування та виховання в межах родини.

Однак, батьки з низьким рівнем психологічної культури часто не здатні приймати світ таким, як він є, і жити в гармонії з ним та із собою.

Варто відзначити, що рівень інформованості батьків про їхніх дітей є частиною когнітивного компоненту психологічної культури особистості. Негативні наслідки виховання в сім'ї можуть виникати не лише через негативні

міжособистісні відносини між батьками та дітьми, а й через надмірний розвиток контактів між ними.

У міжнародній термінології навіть існує поняття "виховання батьків", яке розглядається як допомога батькам у виконанні їхніх функцій вихователів для їхніх дітей, тобто батьківських обов'язків[39].

У психологічній практиці актуальним є пошук адекватних методів взаємодії із батьками. Наприклад, А. Крафт та Г. Лендрет спрямовують увагу на використання батьківської терапії як моделі психотерапії для зміцнення зв'язків між батьками та дітьми, відзначаючи важливість психологічного здоров'я членів родини. Батьківська терапія розглядається з точки зору отримання психолого-педагогічних знань, впливу досвіду інших людей та їх критичного аналізу, а також пошуку адекватних методів задоволення потреб дитини. Це створює базу для розробки батьківських тренінгів, які, з одного боку, дозволяють батькам пережити новий досвід, а з іншого - спричиняють зміни у їхній поведінці[35].

Отже, гармонійність взаємин між батьками та дітьми можна розглядати як один із шляхів підвищення виховного потенціалу сім'ї та як фактор, що впливає на навчання, провідний тип діяльності молодшого школяра, та готовність дитини до неї.

Висновки до першого розділу

Під провідною діяльністю в психології розуміється діяльність, під впливом якої визначаються найбільш суттєві зміни у психічних процесах й психологічних особливостях особистості дитини на конкретній стадії. Це діяльність, в межах якої відбувається активний розвиток психічних процесів і готується перехід дитини до нового, вищого рівня розвитку. Провідною стає не просто діяльність, що найчастіше зустрічається на даній стадії психічного розвитку дитини, але саме та, яка визначає його основні зміни і напрямок розвитку. Кожному віковому періоду притаманний певний тип провідної діяльності.

У молодшому шкільному віці, провідною стає навчальна діяльність, яка передбачає засвоєння теоретичних форм мислення. Під час цієї діяльності діти опановують уміння вчитися та вміння працювати з теоретичними знаннями. Вони засвоюють наукові поняття у різних сферах знань, що допомагає їм орієнтуватися в теоретичних аспектах відображення дійсності.

Навчання виступає провідною діяльністю молодшого школяра, оскільки воно спрямоване на цілеспрямоване засвоєння суспільного досвіду та формування соціальної компетентності. Структура навчальної діяльності має стандартні етапи, характерні для будь-якої діяльності.

Готовність до навчання включає мотиваційну (особистісну), соціальну, інтелектуальну та емоційно-вольову готовність. Діагностика готовності до навчання в школі дозволяє вчасно виявити у дитини можливі труднощі в адаптації та навчанні, що дозволяє вжити заходів для їх вирішення та підтримки дитини на початку навчального процесу. Така діагностика може допомогти уникнути небажаних проблем та сприяти успішному включенню у провідний вид діяльності.

Психологічна культура дитячо-батьківських відносин має значний вплив на готовність дитини до навчання в школі. Вона створює сприятливі умови для розвитку дитячої особистості, соціальної адаптації та успішного навчання. Вона охоплює також способи спілкування, виховання та ставлення до емоцій та потреб дитини. Основними складовими її ролі є емоційна підтримка, відкритість для спілкування, побудова довірливих відносин, урахування індивідуальних особливостей та формування позитивних моделей поведінки.

Розділ 2

Емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічних чинників провідної діяльності молодших школярів

2.1. Методи дослідження

Метою емпіричного дослідження стало вивчення соціально-психологічних чинників провідної діяльності дитини молодшого шкільного віку, особливостей дитячо-батьківських відносини і психологічної культури батьків на формування готовності дітей до навчання в школі.

При формуванні вибірки ми вирішили досліджувати дітей і обох батьків (як батька, так і матір). Перехід дитини до школи супроводжується складнощами та нестандартними змінами, які відзначаються у стосунках між батьками та дітьми. Крім того, батьки вже мають значний досвід взаємодії з дітьми та пережили разом з ними багато життєвих подій. Ці події включають як різноманітні родинні спільності, так і ситуації, коли батьки виявляли свої педагогічні здібності, свою толерантність, віру в успіхи дитини, а також враховували її потребу в пошуку власної ідентичності та самоствердження.

Характеристика вибірки. Емпіричне дослідження проводилось (у листопаді 2023 р.) на базі загальноосвітньої школи № 2 м. Львова, у ньому прийняли участь 25 учнів-першокласників віком 6-7 років й 35 батьків.

Невідповідність кількості батьків-респондентів і досліджуваних учнів-першокласників пояснюється тим, що окремі діти на момент опитування перебували під опікою та контролем лише одного із батьків. Значна кількість інформації не дозволила виокремити ту частину дослідження щодо взаємодії між батьком або матір'ю та дитиною, яка відображала б виховний вплив лише одного з батьків. Опитування проводилося анонімно, і батьки мали можливість отримувати завдання онлайн.

Для втілення цілей нашої роботи була розроблена програма емпіричного дослідження, яка включала наступні етапи.

- Знайомство з дітьми.
- Спостереження за їх навчальною та ігровою діяльністю.

- Оцінка рівня психологічної готовності дитини до навчання в школі.
- Аналіз впливу соціально-психологічних чинників, психологічної культури та особливостей дитячо-батьківських відносин на рівень готовності дітей до навчання в школі.

Характеристика психодіагностичних методів. Використані психодіагностичні методики мають на меті оцінити психологічну готовність дітей до навчання в школі та дитячо-батьківські відносини:

- *Орієнтовний тест шкільної зрілості* (Керна - Йірасека) дозволяє оцінити рівень готовності дитини до шкільного навчання, включаючи когнітивні, емоційні та соціальні аспекти.
- *Опитувальник для вивчення дитячо-батьківських відносин* (А. Варга, В. Столін): Ця методика включає ряд запитань для оцінки сприйняття дитини її батьками, а також взаємодії та комунікації в родині й спрямована на вивчення динаміки та якості взаємин між батьками та дітьми, виявлення можливих проблем або позитивних аспектів сімейного життя.
- *Опитувальник «Психологічна культура особистості»* (О. Мотков), дозволяє дослідити рівень і структуру психологічної культури особистості, та особливо її ціннісно-сміслові компоненти [36].

Під час проведення цих психодіагностичних методик нам важливо було дотримуватися стандартизованих процедур та методологічних принципів. Це включало чітке формулювання завдань, створення умов для конфіденційності та безпеки учасників, а також адекватне інтерпретування результатів, враховуючи контекст дослідження та індивідуальні особливості кожної дитини та родини.

Розглянемо детальніше обрані нами методики. Для вивчення готовності дитини до навчання в школі ми використали методику - *орієнтовний тест шкільної зрілості* (Керна - Йірасека), що складається з 5 завдань (див. додаток А). Автор методики, Я. Йірасек довів зв'язок між успішністю виконання тесту шкільної зрілості й подальшою успішністю навчання дітей. Тому результат

тесту можна розглядати як важливий критерій готовності до навчальної діяльності.

Діти вважаються готовими до навчальної діяльності, тобто до зміни провідного типу діяльності, якщо вони отримали від трьох до шести балів за першими трьома субтестами. Група -- від 7 до 9 балів, представляє середній рівень готовності до шкільного навчання, а від 9 й до 11 балів, потребують додаткового дослідження. Від 12 до 15 балів, - рівень розвитку нижче норми, й такі діти потребують уважного індивідуального психодіагностичного огляду для визначення їхнього інтелектуального рівня, розвитку особистісних та мотиваційних якостей. Відтак, методика Керна-Йірсека дає можливість визначити рівень розвитку готовності дитини до навчання, змін у провідному типі діяльності.

Тест-опитувальник батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін) призначений для діагностики типу батьківського ставлення. Складається з 61 питання, результати обробляються за певним ключем. Цей тест має п'ять шкал:

1. Шкала Прийняття - відкидання (30 пунктів). Визначає інтегральне емоційне ставлення до дитини. Вищі бали свідчать про більшу схильність батьків приймати дитину такою, якою вона є, а низькі бали - про більше відкидання дитини.
2. Шкала образу соціальної бажаності поведінки (8 пунктів). Високий бал вказує на зацікавленість батьків у справах і планах дитини, їх бажання допомагати та підтримувати.
3. Шкала Симбіозу (7 пунктів). Вона визначає міжособистісну дистанцію в спілкуванні з дитиною. Вищі бали свідчать про більшу тенденцію батьків до симбіотичних відносин з дитиною.
4. Шкала Авторитарної гіперсоціалізації (7 пунктів). Вона відображає форму та напрямок контролю за поведінкою дитини. Вищі бали вказують на більшу схильність батьків до авторитаризму у відносинах з дитиною.
5. Шкала Інфантилізації (8 пунктів). Вона оцінює сприйняття та розуміння дитини батьками. Високі показники свідчать про те, що батьки схильні

інфантилізувати дитину, визнавати її особистісну та соціальну неспроможність.

Перед початком психологічної діагностики ми зазнайомились з активностями дітей в природних умовах, таких як ігри, заняття та виконання трудових завдань. Також відбулося знайомство з батьками дітей під час віддалених батьківських зборів. Під час обстеження ми прагнули створити спокійну та доброзичливу атмосферу, з вираженим привітним тоном та поважним ставленням до особистості дітей. Опитування батьків ми проводили онлайн за допомогою платформи Google. Під час використання психодіагностичних методик з дітьми, ми звертали увагу на наступні аспекти:

Перед початком завдання важливо з'ясувати, чи розуміє дитина інструкції та чи виявляє вона інтерес до їх виконання. Також важливо спостерігати, чи робить дитина спроби розуміти інструкції, якщо вона не розуміє їх з першого разу.

- Під час виконання завдання важливо спостерігати за характером діяльності дитини. Особливу увагу слід звертати на те, чи виконує вона завдання з інтересом або лише формально.
- Також важливо враховувати ступінь стійкості інтересу та такі показники, як цілеспрямованість, зосередженість і працездатність дитини, а також її вміння користуватися допомогою, яка їй надається, якщо це потрібно.
- Після завершення завдання важливо спостерігати за реакцією дитини на результати та загальною емоційною реакцією на процес обстеження. Слід фіксувати відношення до роботи, реакції на похвалу або критику, а також загальну емоційну відповідь на процес діагностики.

Опитувальник "Психологічна культура особистості" розроблений О. Мотковим з метою вивчення рівня і структури психологічної культури особистості, зокрема її ціннісно-смыслового компоненту.

Цей опитувальник складається з 18 пунктів, що дозволяють визначити інтегральні показники гармонійності психологічних потреб та їх поведінкову

реалізацію, загальний рівень психологічної культури. Методика включає шість рівнів поведінкового вияву психологічної культури і дві шкали, за якими необхідно оцінити силу потреби в такій поведінці та ступінь її реалізації.

1. Систематичне вдосконалення відбувається через постійне вивчення себе, що призводить до розуміння особистого призначення життя, формування та підтримки позитивного ставлення до себе та власної оцінки.
2. Позитивний спілкувальний досвід з різними людьми сприяє успішному вирішенню особистих, професійних та соціальних питань.
3. Здатність до саморегуляції емоцій, дій і думок, яка включає підтримку позитивного настрою, збереження спокою в стресових ситуаціях і формування позитивного внутрішнього налаштування.
4. Виявлення гармонійної творчості через захоплюючі захоплення з помірною енергією та часом.
5. Ефективне керування справами, що включає реалістичне планування, завершення розпочатого, вміння переглядати мети та систематичну працю.
6. Активний саморозвиток та самосприйняття, спрямований на гармонізацію бажань, емоцій, думок та уявлень про себе та світ.
7. Загальний рівень психологічної культури, що включає усвідомлення та реалізацію важливих психологічних аспектів у житті.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Розглянемо результати тесту Керна-Йірасека. Діти із цікавістю виконували всі завдання тесту, іноді запитуючи, кого саме потрібно намалювати - дівчинку чи хлопчика. Двоє учнів-першокласників відмовилися від малювання, стверджуючи, що не вміють, але все ж виконали завдання. Отже, всі респонденти виконали тестові завдання.

Результати тесту Керна-Йірасека й статистична обробка результатів за п'ятьма завданнями дала узагальнені показники рівня психологічної готовності до навчання в школі. Результати представлені на діаграмі (рис. 2.1) та в таблиці 2.1.

Таблиця 2. 1.

**Показники рівня психологічної готовності дітей до навчання
у школі у %**

№ п/п	Рівні готовності дошкільників до навчання в школі	Кількість дітей (%)
1.	Високий	16 %
2.	Середній	76 %
3.	Низький	8 %

Ми особливу увагу приділяли інтерпретації малюнків людини, оскільки це дозволяє оцінити рівень соціальної зрілості учнів-першокласників. Цей аспект відображає їхні міжособистісні стосунки, сприйняття суспільства та загальний рівень взаємодії зі світом навколо.

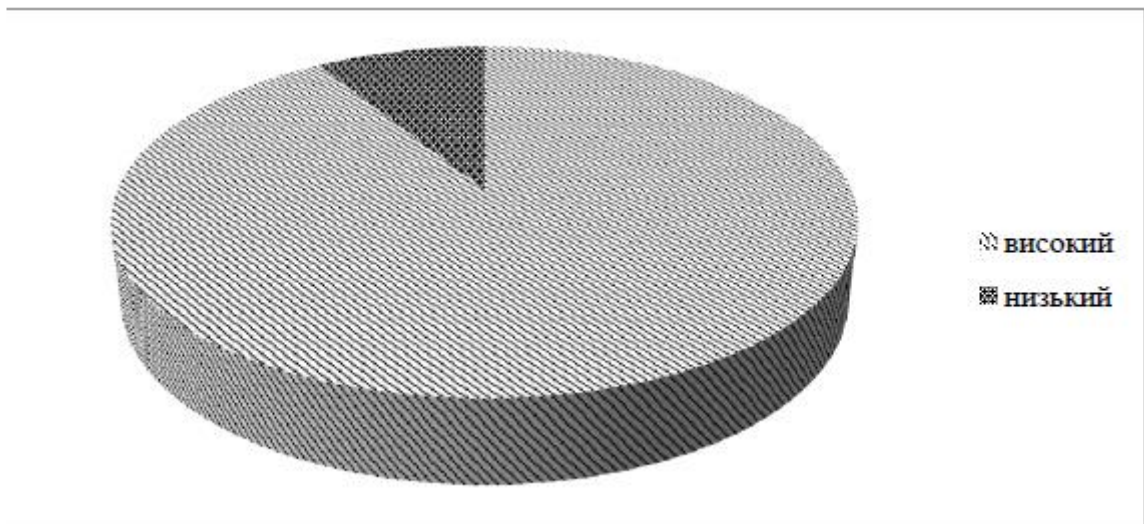

Рис. 2. 1. Психологічна готовність дітей до навчання у школі у %

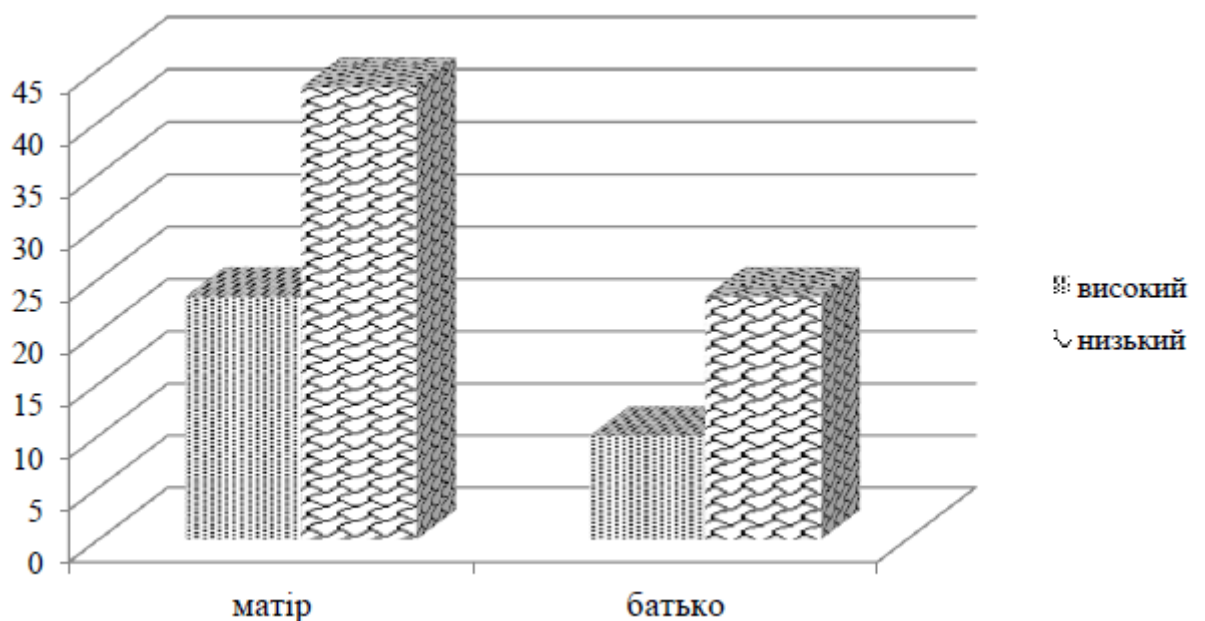
Отже, аналіз результатів показав, що не всі діти виявили високий рівень готовності до навчання в школі. Значна частина дітей ще не досягла соціальної зрілості і потребує комплексної психолого-педагогічної підтримки із боку вчителя, психолога, та батьків, а також корекційних заходів для розвитку соціально-психологічного компоненту готовності до навчання.

Наступним кроком була інтерпретація результатів, що стосувалася особливостей психологічної культури батьків та характеристик дитячо-батьківських відносин. Виявлені результати дозволили розділити батьків на дві групи: з високим та низьким рівнем психологічної культури. Розподіл респондентів представлено на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Розподіл батьків за рівнем психологічної культури

Рис. 2.3. Розподіл рівнів психологічної культури за статтю батьків

33,3% батьків продемонстрували високий рівень психологічної культури, тоді як 66,7% виявили низький рівень. З цього випливає, що середні показники відсутні, що свідчить про маргінальність поведінкових стратегій досліджуваної групи батьків.

Третина батьків, яка має високий рівень психологічної культури, відповідально та свідомо підходить до взаємодії з власними дітьми, створюючи для них атмосферу довіри та підтримки, що сприяє їх готовності до навчання в

школі. Такий підхід також допомагає нормалізувати атмосферу в сім'ї та стимулює самореалізацію батьків у їхній соціальній ролі.

У той же час, значна частина батьків з низьким рівнем психологічної культури має труднощі у взаємодії з дітьми. Вони використовують авторитарний підхід, намагаючись нав'язати свої власні цінності та очікуючи від дітей послуху, високих результатів у навчанні. Це може призводити до протестної поведінки дітей та небажання користися.

Далі детальніше розглянемо результати якісного аналізу особливостей батьків із різним рівнем психологічної культури, які впливають із запропонованих опитувальників.

Таблиця 2.2.

Достовірні відмінності в показниках дитячо-батьківських відносин

Шкала оцінювання дитячо-батьківських стосунків	Високий рівень психологічної культури у ставленні до		Низький рівень психологічної культури у ставленні до	
	синів	доньок	синів	доньок
Невимогливість/вимогливість		+		+
Мякість/ суворість		+		+
Автономність/контроль		+		+
Заперечення/прийняття	+	+		+
Емоційна дистанція/близькість	+	+		+
Співпраця/відсутність співпраці	+	+		+
Незгода/згода	+	+		+
Послідовність/непослідовність	+	+		+
Авторитет батьків	+	+		+
Задоволеність відносинами		+	+	+

Прийняття/відкидання	+	+		+
Симбіоз	+	+	+	+
Образ бажаної соціальної поведінки		+		
Авторитарна гіперсоціалізація	+		+	
Інфатилізація		+	+	+

Батьки із високим рівнем психологічної культури проявляють більшу схильність до безумовного прийняття своїх дітей, до послідовної, узгодженої поведінки та підтримки емоційних відносин. Вони задоволені взаєминами зі своїми дітьми, і в очах дітей вони мають вищий рівень авторитетності.

Натомість батьки із низьким рівнем психологічної культури частіше проявляють авторитарний стиль виховання та високий рівень вимогливості, суворість й контроль. Це свідчить про те, що рівень психологічної культури батьків суттєво впливає на характер їхніх відносин з дітьми. Ця тенденція стосується як матерів, так і батьків, і підкреслюється в таблиці 2.2.

Отримані результати статистичної обробки даних свідчать про наявність прямого кореляційного зв'язку між високим рівнем готовності дитини до школи та високим рівнем психологічної культури батьків ($r= 0,56$). Також спостерігається кореляція між високим рівнем готовності дитини до школи та уважним батьківством ($r= 0,62$), тоді як обернений зв'язок спостерігається з батьківсько-центрованими настановами ($r= -0,52$).

Це свідчить про те, що самостійність батьків у їхній батьківській ролі сприяє високому рівню готовності дитини до навчання в школі. З іншого боку, відчуття невпевненості батьків у їхніх виховних навичках може ускладнювати процес навчальної діяльності дитини в школі.

Батьківська некомпетентність та безвідповідальне батьківство можуть сприяти центрованості батьків на власній особі в дитячо-батьківських стосунках. Це проявляється у спробах самоствердження за рахунок дітей, утворенні владно-підвладних стосунків та створенні несприятливого

середовища для розвитку соціальної зрілості дитини та провідного типу діяльності, її готовності до навчання в школі. Якісні характеристики самосприймання та самовизнання батьків у їхній соціальній ролі, здатність до побудови взаємин між собою в подружній парі та з дітьми, а також адекватне уявлення про роль батьків у вихованні дітей і їх очікування можуть сприяти конструктивним дитячо-батьківським відносинам.

Таким чином, психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин вагомо впливають на особистісний розвиток дітей та провідний тип діяльності, їхню готовність до навчальної діяльності. Проведений аналіз показав, що дитячо-батьківські відносини формуються на основі настановлень батьків, і високий рівень психологічної культури відіграє позитивну роль у процесі навчання першокласників як провідного типу діяльності. Це означає, що батьки із вищою психологічною культурою сприяють позитивному розвитку своїх дітей та їхній успішності у навчанні шляхом створення сприятливого середовища для їхнього росту та навчання.

Висновки до другого розділу

Проведене емпіричне дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки: значна частина першокласників не має достатнього рівня готовності до навчання в школі, хоча й навчаються в школі, і потребує комплексної психолого-педагогічної допомоги. Це підкреслює важливість розвитку соціально-психологічного компоненту готовності до навчання через взаємодію вчителя, психолога, батьків та необхідність корекційних заходів.

Також результати дослідження показали, що лише третина батьків продемонструвала високий рівень психологічної культури, в той час як дві третини мали низький рівень. Це вказує на те, що багато батьків потребують підвищення рівня психологічної культури для ефективної підтримки розвитку своїх дітей та допомоги у процесі навчання в школі.

Відсутність середніх показників свідчить про те, що деякі дорослі виявляють маргінальність у своїх стратегіях поведінки. Третина з них, з одного боку, виявляє інтуїтивну відповідальність у взаємодії з дітьми, а з іншого боку, через аналіз досвіду та прийняття рекомендацій фахівців, прагнуть створити сприятливе середовище для розвитку дітей, що сприяє їх успішності в навчанні в школі. Психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин є вагомими соціально-психологічними чинниками, які впливають на особистісний розвиток дітей та їх провідний види діяльності, навчання у школі.

ВИСНОВКИ

Під провідною діяльністю в психології розуміється діяльність, під впливом якої визначаються найбільш суттєві зміни у психічних процесах й психологічних особливостях особистості дитини на конкретній стадії. Це діяльність, в межах якої відбувається активний розвиток психічних процесів і готується перехід дитини до нового, вищого рівня розвитку. Провідною стає не просто діяльність, що найчастіше зустрічається на даній стадії психічного розвитку дитини, але саме та, яка визначає його основні зміни і напрямки розвитку. Кожному віковому періоду притаманний певний тип провідної діяльності.

У молодшому шкільному віці, провідною стає навчальна діяльність, яка передбачає засвоєння теоретичних форм мислення. Під час цієї діяльності діти опановують уміння вчитися та вміння працювати з теоретичними знаннями. Вони засвоюють наукові поняття у різних сферах знань, що допомагає їм орієнтуватися в теоретичних аспектах відображення дійсності.

Навчання виступає провідною діяльністю молодшого школяра, оскільки воно спрямоване на цілеспрямоване засвоєння суспільного досвіду та формування соціальної компетентності. Структура навчальної діяльності має стандартні етапи, характерні для будь-якої діяльності.

Готовність до навчання включає мотиваційну (особистісну), соціальну, інтелектуальну та емоційно-вольову готовність. Діагностика готовності до навчання в школі дозволяє вчасно виявити у дитини можливі труднощі в адаптації та навчанні, що дозволяє вжити заходів для їх вирішення та підтримки дитини на початку навчального процесу. Така діагностика може допомогти уникнути небажаних проблем та сприяти успішному включенню у провідний вид діяльності.

Психологічна культура дитячо-батьківських відносин має значний вплив на готовність дитини до навчання в школі. Вона створює сприятливі умови для

розвитку дитячої особистості, соціальної адаптації та успішного навчання. Вона охоплює також способи спілкування, виховання та ставлення до емоцій та потреб дитини. Основними складовими її ролі є емоційна підтримка, відкритість для спілкування, побудова довірливих відносин, урахування індивідуальних особливостей та формування позитивних моделей поведінки.

Проведене емпіричне дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки: значна частина першокласників не має достатнього рівня готовності до навчання в школі, хоча й навчаються в школі, і потребує комплексної психолого-педагогічної допомоги. Це підкреслює важливість розвитку соціально-психологічного компоненту готовності до навчання через взаємодію вчителя, психолога, батьків та необхідність корекційних заходів.

Також результати дослідження показали, що лише третина батьків продемонструвала високий рівень психологічної культури, в той час як дві третини мали низький рівень. Це вказує на те, що багато батьків потребують підвищення рівня психологічної культури для ефективної підтримки розвитку своїх дітей та допомоги у процесі навчання в школі.

Відсутність середніх показників свідчить про те, що деякі дорослі виявляють маргінальність у своїх стратегіях поведінки. Третина з них, з одного боку, виявляє інтуїтивну відповідальність у взаємодії з дітьми, а з іншого боку, через аналіз досвіду та прийняття рекомендацій фахівців, прагнуть створити сприятливе середовище для розвитку дітей, що сприяє їх успішності в навчанні в школі. Психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин є вагомими соціально-психологічними чинниками, які впливають на особистісний розвиток дітей та провідний види діяльності, навчання у школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атемасова О.А. Практична психологія у початковій школі / Упоряд. О. А. Атемасова. — Х.: Вид-во «Ранок», 2010. —160 с.
2. Берник О.Н., Козак І.К. Адаптаційні заняття для майбутніх першокласників, які не відвідують ДНЗ / О. Н. Берник, І. К. Козак. Почат. навчання та виховання : наук.-метод. журн. 2019. № 27. - С. 3- 14.
3. Блажівський М.І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/
4. Балл Г. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність у контексті гуманізації освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 9. С. 1-8.
5. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с. (Серія «Альма-матер»).
6. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
7. Боснюк В. Ф. Математичні методи в психології: курс лекцій. Мультимедійне навчальне видання – Х.: НУЦЗУ, 2020. – 141 с.
8. Булавенко С. Співпраця батьків та школи для формування соціальної активності учнів. *Молодь і ринок*. 2019. № 10 (177). С. 134–139. 13.
9. Буніна Л. М. Соціально-педагогічний підхід до розуміння сутності батьківства. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 1. С. 145–150.
10. Бурлуцька Т. Л., Онипченко О. І. Гендерний аспект формування усвідомленого батьківства як соціально-педагогічна проблема. Гендерна політика очима української молоді: регіон. наук.-практ. конф. (Харків, 30 листопада 2016 р.). Харків: Хар нац. ун-т міського господ. імені О. М. Бекетова, 2016. С. 34–45.

11. Волошок О.В. Дисфункціональна сім'я як чинник ризику виникнення порушень у сфері спрямованості особистості. Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції. Київ, 2002. С. 76–81.
12. Волянська О.В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 275 с.
13. Воронова Є. Психологічна адаптація першокласників – основа успішного навчання / Є. Воронова. Початкова школа. 2010. № 9. С. 5-7.
14. Гресь, А. Як допомогти дитині адаптуватися до школи / А. Гресь // Зростаємо разом. – 2010. - № 9. – С. 2-5
15. Гончар Л. В. Теоретико-методологічні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 510 с.
16. Гром С. Сімейне виховання та його вплив на морально особистісне зростання дошкільників. Молодь і ринок. 2012. № 2 (85). С. 160–166.
17. Дьяков С. Психологічна культура як чинник оптимальності розвитку особистості. URL: http://novyn.kpi.ua/2005-3-1/07_Dyakov.pdf
18. Душка А. Л. Дитячо-батьківські відносини як фактор успішного розвитку дитини. Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. ун-ту імені К. Д. Ушинського. 2011. № 11–12. С. 262–271.
19. Зелінська Т.М., Михайлова І.М. Практикум із загальної психології: Навч. посібн. Київ: Каравела, 2009. С.112-113.
20. Ікуніна З.І. Дитячо-батьківські відносини як сукупність взаємних позицій, настанов дітей та їхніх батьків стосовно один до одного. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2008/8_9_2008/36.pdf 29.
21. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс. за заг. ред. : Зверевої І. Д., Петрочко Ж. В.]. Київ : Фенікс, 2007. 528 с.
22. Капська А.Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей :навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.

23. Кириченко О. В. Батьківство як соціально-психологічний феномен. Соціально-гуманітарний вісник. 2018. Вип. 23. С. 58–62.
24. Консультативна психологія: підручник / І. С. Булах та ін. Вінниця, 2014. 484 с.
25. Корман О. А. Батьківське ставлення та його вплив на формування дитячої особистості. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр. Київ. ун-ту імені Бориса Грінченка, Ін-ту пробл. виховання НАПН України. Київ : Вид-во Київ. ун-ту імені Бориса Грінченка, 2011. С. 70–84.
26. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: [монографія]. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.
27. Кушнерчук М. Вплив батьківських сценаріїв на економічну свідомість. Соціальна психологія. 2006. № 5. С. 40-44.
28. Моцовкина Е.В. Соціальний супровід дітей з неблагополучних сімей в умовах сучасного суспільства / Е.В. Моцовкина, Ю.В. Бадьора. Інноваційна наука. 2016. 324 с.
29. Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей. – Програма освітньої діяльності та спецкурс курсів підвищення фахової кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів за наук. ред. В.Г. Панка – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015.
30. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Київ: Прапор, 2009. 672 с.
31. Папуча М. В. Проблема розвитку в психології особистості : навч. посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 52 с.
32. Папуча М. В. Теоретичні проблеми психологічного дослідження розвитку особистості. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. академіка С. Д. Максименка. К. : Главник, 2005. Вип. 26 : в 4 т. Т. 3. С. 311–318.

33. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2019. 352 с.
34. Психологія розвитку та вікова психологія. Кутішенко В.П., Ставицька С.О. Навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 448 с.
35. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. Київ. 2016. 267 с.
36. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології / Ж. Сартр; пер. В. Лях, П. Таращук. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. –855 с
37. Сергеев О., Богданов І. Акмеологічний принцип: його сутність і призначення. Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Херсон, 2000. Вип. 15. С. 147–153.
38. Солодухова О. Г. Психологічні механізми адаптації та соціалізації особистості. Вісник Харківського держ. ун-ту. Х. : ХДУ, 1999. № 439. Ч. 4, 5. С. 342–346. (Серія «Психологія, політологія: Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві»).
39. Ericson E. The problem of ego identity. Stein M.R. (eds.) Identify and anxiety: Survival of the person in mass society. Glencoe: The Free Press, 1960.
40. Huntington S. P. Who are we? The Challenges to America's National Identity. Huntington S. P. New York: Simon & Schuster, 2004. 400 p.
41. Kiriakidou O. Corporate identity: external reality or internal fit?, Corporate Communications / Kiriakidou O. & Millward L. J. An International Journal. 2000. № 5 (1). P. 49–58.
42. Mead H.G. Mind, self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist. Edited by Charles W. Morris. Chicago: The University of Chicago, 1967. 440 p.

Методика - орієнтовний тест шкільної зрілості (Керна - Йірасека)

Методика - орієнтовний тест шкільної зрілості (Керна - Йірасека) дозволяє дослідити сформованість загальних уявлень й умінь дитини та включає 5 завдань.

Перше завдання -- малювання чоловічої фігури з пам'яті, друге - кривої плавної лінії; третє - малювання будинку із парканом; четверте - змальовування письмових літер, п'яте - змальовування групи крапочок.

Результат кожного завдання оцінюється за п'ятибальною шкалою (1 – вищий бал; 5 – нижчий бал), а потім обчислюється загальний підсумок за завданнями. Дошкільників, які отримали за трьома субтестами 12-15 балів, необхідно поглиблено обстежити, тому що серед них можуть бути діти з низьким рівнем розумового розвитку. Всі три завдання графічного тесту спрямовані на визначення розвитку тонкої моторики руки та координації зору та рухів рук. Ці вміння особливо необхідні у школі для оволодіння письмом.

Інструкція із застосування тесту.

Дитині (групі дітей) пропонують бланк тесту. На першій стороні бланку повинні міститися дані про дитину та залишено вільне місце для малювання фігури чоловіка, на звороті у верхній лівій частині вміщено зразок письмових літер, а в нижній лівій частині – зразок групи точок. Права частина цієї сторони листа залишено вільною для відтворення зразків дитиною. Як бланк може служити аркуш машинописного паперу, орієнтований так, щоб нижня частина його виявилася довшою за бічний. Олівець перед випробуванням кладуть так, щоб він був на однаковій відстані від обох рук (у разі, якщо дитина виявиться лівою, експериментатор повинен зробити відповідний запис у протоколі). Бланк кладеться перед дитиною чистою стороною.

Інструкція до завдання № 1.

«Тут (показують кожній дитині) намалюй якогось чоловіка. Так як зможеш». Більше ніяких пояснень, допомоги або привернення уваги до помилок та недоліків малюнка не допускається. Якщо діти все ж таки почнуть

розпитувати, як малювати, експериментатор все одно повинен обмежитися однією фразою: «Малюй так, як зможеш». Якщо дитина не приступає до малювання, слід підійти до неї і підбадьорити, наприклад, сказати: «Малюй, у тебе все вийде». Іноді хлопці ставлять питання, чи не можна замість чоловіка намалювати жінку, в цьому випадку треба відповісти, що всі малюють чоловіка, і їм теж треба малювати чоловіка. Якщо дитина вже почала малювати жінку, то слід дозволити домалювати її, а потім попросити, щоб вона намалювала поруч ще й чоловіка. Слід мати на увазі, що трапляються випадки, коли дитина категорично відмовляється малювати чоловіка. Досвід показав, що така відмова може бути пов'язана з неблагополуччям у сім'ї дитини, коли батька або взагалі немає в сім'ї, або вона є, але від нього виходить якась загроза. Після закінчення малювання фігури людини дітям кажуть, щоб вони перевернули аркуш паперу на інший бік.

Завдання №2.

«Тобі потрібно буде змалювати криву лінію, оскільки це показано у зразку».

Завдання № 3. Інструкція.

«Поглянь уважно на це завдання тобі потрібно змалювати точно також будинок та паркан. Але будь уважний паркан намальований по-різному.

Завдання № 4 пояснюють так:

«Подивися, тут щось написано. Ти ще не вмієш писати, але спробуй, можливо, у тебе вийде так само. Добре подивися, як це написано, і ось тут, поруч, на вільному місці напиши так само». Пропонується скопіювати фразу:

«Він їв суп», написана письмовими літерами. Якщо якась дитина невдало вгадає довжину фрази і одне слово не поміститься в рядку, слід звернути увагу, що можна написати це слово вище або нижче. Слід пам'ятати, що зустрічаються діти, які вже вміють читати письмовий текст, і тоді, прочитавши запропоновану ним фразу, пишуть її друкованими літерами. І тут необхідно мати зразок іноземних слів, також написаних письмовими буквами.

Перед завданням № 5 експериментатор каже:

«Подивися, тут намальовані крапки. Спробуй ось тут, поруч, намалювати так само».

При цьому потрібно показати, де дитина повинна малювати, оскільки слід зважати на можливе ослаблення концентрації уваги у деяких дітей. Під час виконання хлопцями завдань необхідно стежити за ними, роблячи при цьому короткі записи про їхні дії. Насамперед звертають увагу на те, якою рукою малює майбутній школяр - правою чи лівою, чи перекладає він під час малювання олівець із однієї руки до іншої. Зазначають також, чи крутиться дитина занадто багато, чи кидає олівець і шукає його під столом, чи почав малювати, незважаючи на вказівки, в іншому місці або взагалі обводить контур зразка, чи бажає переконатися в тому, що малює красиво і т.д.

Оцінка результатів тесту.

Завдання №1 – малювання чоловічої фігури.

1 бал виставляється при виконанні наступних умов: намальована фігура повинна мати голову, тулуб, кінцівки. Голова з тулубом з'єднана шиєю і не повинна бути більшою за тулуб. На голові є волосся (можливо, воно закрито кепкою або капелюхом) і вуха, на обличчі - очі, ніс, рот, руки закінчуються п'ятипалим пензлем. Ноги внизу відігнуті. Фігура має чоловічий одяг і намальована так званним синтетичним способом (контурним), що полягає в тому, що вся постать (голова, шия, тулуб, руки, ноги) малюється відразу як єдине ціле, а не складається з окремих закінчених частин. За такого способу малювання всю фігуру можна обвести одним контуром, не відриваючи олівця від паперу. На малюнку видно, що руки і ноги хіба що «ростуть» із тулуба, а чи не прикріплені щодо нього. На відміну від синтетичного, більш примітивний аналітичний спосіб малювання передбачає зображення окремо кожної зі складових частин фігури. Так, наприклад, спочатку малюється тулуб, а потім до нього прикріплюються руки та ноги.

2 бали. Виконує всі вимоги на одиницю, крім синтетичного способу малювання. Три відсутні деталі (шия, волосся, один палець руки, але не частина

обличчя) можна не враховувати, якщо фігура намальована синтетичним способом.

3 бали. Фігура повинна мати голову, тулуб, кінцівки. Руки та ноги намальовані двома лініями (об'ємні). Допускається відсутність шиї, волосся, вух, одягу, пальців та ступенів.

4 бали. Примітивний малюнок з головою та тулубом. Кінцівки (досить однієї пари) намальовані тільки однією лінією кожна.

5 балів. Відсутнє чітке зображення тулуба («головоніжка» або переважання «головоніжки») або обох пар кінцівок.

Завдання №2 – копіювання кривої лінії.

1 бал – крива змальована точно.

2 бали - крива змальована правильно, але є невеликі похибки, десь зроблений гострий кут.

3 бали - крива намальована правильно, але кути не плавні, а гострі.

4 бали – крива намальована неправильно, а взяті лише деякі елементи із зразка.

5 балів – крива намальована неправильно чи відсутність кривої.

Завдання № 3 – копіювання будинку із парканом.

1 бал. Будинок та паркан змальовані точно.

2 бали. Будинок та паркан змальований з невеликими недоліками.

3 бали. Будинок та паркан намальовані не точно, додані свої елементи.

4 бали. Намальовано не те, що треба, із присутністю деталей зразка.

5 балів. Паркан намальовані неправильно. Відсутність зображення.

Завдання № 4 – копіювання слів, написаних письмовими літерами

1 бал. Добре і повністю розбірливо скопійовано написаний зразок.

Літери перевищують розмір літер зразка не більше ніж у два рази. Перша літера за висотою явно відповідає великій літері. Букви чітко пов'язані у три слова. Скопійована фраза відхиляється від горизонтальної лінії лише на 30 градусів.

2 бали. Досі розбірливо скопійовано зразок. Розмір літер та дотримання горизонтальної лінії не враховуються.

3 бали. Явне розбивання напису мінімум на дві частини. Можна зрозуміти бодай чотири літери зразка.

4 бали. Зі зразком збігаються хоча б дві літери. Відтворений зразок все ще створює рядок напису.

5 балів

Завдання № 5 – змальовування групи крапочок

1 бал. Майже досконале копіювання зразка. Допускається незначне відхилення однієї точки від рядка чи колонки. Зменшення зразка допустиме, а збільшення не повинно бути більш ніж удвічі. Малюнок має бути паралельний зразку.

2 бали. Число та розташування точок повинні відповідати зразку. Можна не враховувати відхилення трохи більше трьох точок на половину ширини зазору між рядком і колонкою.

3 бали. Малюнок загалом відповідає зразку, не перевищуючи його за шириною та висотою більш ніж удвічі. Число крапок може не відповідати зразку, за ними не повинно бути більше 20 і менше 7. Допускається будь-який поворот, навіть на 180 градусів.

4-5 бали. Низький рівень. Контур малюнка не відповідає зразку, але все ж складається з точок. Розміри зразка та кількість точок не враховуються. Інші форми (наприклад, лінії) не допускаються.